

7. Лазаревский А. М. Павелъ Полуботокъ / А. М. Лазаревский // Русский архивъ. — Кн. I. — 1880. — С. 147—163.;
8. Меры гетманского правительства Малороссии въ 1722 и 1757 гг. въ предупреждения голода // Киевская старина. — 1894. — № 3. — С. 554—563.;
9. Диариуш, то есть повседневная записка..., начавшийся в 1722 году и окончен в том же году... войсковою канцелярии старшим канцеляристом Николаем Ханенком. — Кн. 1. — Отд. V. — М., 1858. — 74 с.;
10. Теличенко И. В. Очерк кодификации Малороссийского права до введения Свода Законов / И. В. Теличенко // Киевская старина. — Т. 23. — 1888. — С. 414—454.;
11. Малиновський О. О. Огляд архівних матеріалів з історії західноруського та українського права, що переходять в Дрєвлєхранилищї Московського центрального архїву (по I-ше лютого року 1926) / М. П. Василенко // Праці Комїсії для виучування історїї захїдно-руського та українського права. — Вип. 2. — К. : друкарня УАН, 1926. — 171 с.;
12. Мякотинъ В. Прикрепленіе крестьянства въ Левобережной Малороссии въ XVIII в. / В. Мякотинъ // Русское Богатство. — 1894. — № 3. — С. 217—223.;
13. Дїлова документация Гетьманщини XVIII ст. : [Зб. документів / АН України. Ін-т укр. археографїї та ін.; Упоряд., автор передмови В. Й. Горобець ; Відп. Ред. Л. А. Дубровїна]. — К. : Наукова думка, 1993. — 392 с.

УДК 341.23(437.3)

М.М. Кобилецький, д.ю.н., завідувач кафедри
основ права України ЛНУ імені Івана Франка

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО У ЧЕХІЇ

У статті висвітлюється поширення магдебурзького права на чеських землях. Значну увагу приділено аналізу джерел магдебурзького права, які використовувались у Чехії. Проаналізовано значення магдебурзького права для розвитку інституту місцевого самоврядування в Чехії та його вплив на формування чеського муніципального права.

Ключові слова: магдебурзьке право, нюрнберзьке право, привілей, ортілі, чеське право.

В статье освещается распространения магдебургского права на чешских землях. Значительное внимание уделено анализу источников магдебургского права, которые использовались в Чехии. Проанализировано значения магдебургского права для развития института местного самоуправления в Чехии и его влияние на формирование чешского муниципального права.

Ключевые слова: магдебургское право, нюрнбергское право, привилегия, ортли, чешское право.

In the article spread of Magdeburg Law in the Czech lands was highlighted. Special attention was paid to the analysis of sources of Magdeburg Law which were used in Czech. The significance of Magdeburg law for development institute of local government in Czech and it's value on formation Czech municipal law were analyzed.

Key words: Magdeburg Law, Nuremberg law, privilege, ortyli, Czech law.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні наміри сучасної Української держави вимагають системного та комплексного реформування органів влади та місцевого самоврядування. У цьому контексті корисно та важливо пізнавати досвід рецепції на українських землях загальноєвропейських правових цінностей, до яких у період середньовіччя, безперечно, належало магдебурзьке право. Водночас магдебурзьке право було не тільки німецьким чи українським надбанням, але й становило основу місцевого самоврядування тогочасної Центрально-Східної Європи. З огляду на ці

обставини та малодослідженість відповідної тематики у вітчизняній історіографії, варто розглянути історико-правові аспекти рецепції магдебурзького права в Чехії.

Стан дослідження. Феномен магдебурзького права вже тривалий час перебуває в центрі інтересів європейських дослідників. Відповідні дослідження були започатковані німецькими істориками права. Значний обсяг роботи в цьому напрямку виконали і польські вчені. Українська історико-правова наука також має відповідні напрацювання по цій тематичі. Однак малодослідженим аспектом залишається питання застосування магдебурзького права в Чехії. Тому **метою даної статті** є виявлення історико-правових особливостей поширення та чинності магдебурзького права на чеських землях періоду середньовіччя.

Виклад основних положень. Магдебурзьке право є різновидом німецького міського права, яке разом з любекським правом входило до саксонської сім'ї німецького міського права. У Німеччині існувала ще франконська, тюринська, швабська, нюрберзька та фризська правові сім'ї. Основою для створення магдебурзького права стало купецьке право міста Магдебург та привілей архієпископа Віхмана 1188р. За сприянням архієпископа Віхмана магдебурзьке право почало поширюватися на інші німецькі міста та навколишні села [1, с.123]. Одним з перших його отримало місто Ютерборг і навколишні села. Надання магдебурзького права сприяло розвитку торгівельно-економічних відносин, та підвищувало правовий статус міст. Магдебурзьке право також вміщувало не лише матеріальне і процесуальне право, а й місцеве самоврядування, судочинство тощо. У німецькій історико-правовій літературі акцентують увагу на 3 зонах поширення магдебурзького права. До першої зараховують поряд з містами магдебурзького права села, що використовували саксонське земське (земельне) та ленне право. До них зазвичай належали населені пункти в Німеччині та Пруссії [2, с. 16]. До другої зони входили міста чеських, польських, словацьких і угорських земель, заселених німецьким населенням. Тут інколи траплялися села, де більшість мешканців становили німці. Третьою зоною магдебурзького права, на думку відомого німецького дослідника Вільгельма Ебеля були українські землі, де німецьке населення не відігравало вагомій ролі, а запровадження магдебурзького права сприяло залученню магдебурзького права до європейської культури [2, с. 18].

Чехія разом із Польщею та Угорщиною, як вже згадувалося, відносилася до другої зони поширення магдебурзького права. На чеських землях магдебурзьке право почало поширюватися разом із німецькими колоністами ще на початку XIII ст. Одним із перших чеських міст, яке володіло німецьким правом стала Прага, в якій ще наприкінці XI ст. проживала велика німецька громада купців [2, с. 19]. Чеський король Вратислав II (1061 – 1092 рр.) надав німецьким колоністам у 1078 р. відповідний привілей «*Legem et iusticiam a tenipore Wraczlai*». Князь Собеслав II (1173-1178) видав у 1178 р. новий привілей мешканцям Праги, який підтвердив привілей короля Вратислава II та надав їм нові пільги і права «*Novertis, quod Theutunici liberi hominessunt*». Цей привілей визначив правовий статус німецького і чеського населення Праги. Привілей князя Собеслава II врегулював відмінності правового статусу чеських і німецьких міщан Праги, «*a passione diversi sie esiam .....lege vel consuetuione sint divisi*». Кожна міська громада Праги також мала право на вибори власного судді. Найбільш широко німецька колонізація на чеські землі відбулася у XIII ст. [3, с. 39]. Дана колонізація стосувалася переселення німецького населення як міста так і села Чехії. Унікальним містом, щодо функціонування міського права можна назвати столичне місто Прага, де на лівому березі ріки Ватавина Малій Стороні Праги діяло магдебурзьке право, а місто Літомержичі (Лейтмериц) було для нього апеляційною інстанцією. На іншій стороні ріки в Старому місті Празі діяло нюрнберзьке

право. «Vivere secundum legem et justician Theutonicorum» [4, с. 429]. У привілеї поряд з нормами німецького права містились положення і старочеського права. Міста Стара Прага, Кутна Гора, Пільзен, Будейовичі були заселені переважно баварськими колоністами, які використовували баварське право і уворили власну систему міст. Нове місто Прага, Літомержичі, Усте над Лабою, Мельник, Німбурк, Градець Кралове – утворили північну групу чеських міст. Вищезгадані міста використовували також німецьке міське право та чеське земське право. Після завершення у XV ст. гуситських війн дане право отримало назву чеського міського права. На практиці у чеському міському праві використовувались збірники Швабського Зерцала, пражського міського права та нюрберзьке право [5, с. 36]. На чеських землях зустрічаються дві форми німецького міського права саксонсько-магдебурзьке та південне і центрально німецьке міське право до яких відносилося баварське, нюрнберзьке та віденське право. Північна група чеських міст використовували магдебурзьке право та Саксонске Зерцало. Найбільш повно правовий та соціально-економічний розвиток міст магдебурзького права на чеських землях, на думку чеського науковця Ю. Кейнера, висвітлено у збірнику документів «Diplomaticus Bohemice et Moraviae» [4, с. 446]. Усі документи чеських міст, враховуючи міста магдебурзького права писалися та фіксувалися у королівській канцелярії. У 1226 р. король Отокар I (1198-1230) надає право створити на основі існуючого села місто використовуючи норми німецького права «Jure theutonico ... propter maliciam et instabilitatem moderni temporis, quia se defersare non valents, mordacitati quorum libet subiacere videntum» [2, с. 19]. Першим документом про надання чеським містом магдебурзького права став привілей для міста Унічов (Моравський Нойштадт) 1223 та 1226 р., за яким Дюксанському монастирю надано дозвіл на заснування міста на незаселених землях «сирому корчів'ю» «omnem liberartem quem aliqua regninostri civitas habere dinoscitur». Під терміном civitatis вживалась назва міста. Магдебурзьке право Моравському Нойнштадту було надано як зразок міста Фройндталь і у привілеї вказувалось про надання місту певних прав і привілеїв [4, с. 447].

Наступний чеський король Карл IV надав новозаснованому місту Кенігсгреу міський статут [4, с. 447]. До прийняття привілею на території Богемії, яка є частиною Чехії існувало ще місто Брунталь, що володіло магдебурзьким правом ще з 1213 р. Міста Моравський Нойштадт, Фройденталь, Тропау, Енейм, Ямніту, Годінг знаходились в іншій частині Чехії – Моравії [1, с. 37]. Власні міські статuti мали міста Гомолуц і Ольмутц (Ополуц) та Велоград. Богемські (чеські) королі мали тільки зв'язки із Тевтонським орденом і надавали тевтонським рицарям земельні ділянки на своїй території, зокрема на землях, що відносились Ольмутського єпископства. Єпископ Ольмутца у 1245 -1281 рр. Бруно фон Шаумбер неодноразово відвідував територію Польщі і сприяв поселенню на її землі німецьких та чеських колоністів. У 1255 р. єпископ Бруно фон Шаунберг надав лицарю Герборду села у Сілезії та Моравії разом із пасовиськами, лугами, лісами, водоймами, млинами та іншими маєтками і половину замку Фульштайн. Після чого єпископ надав вищезгаданим селам магдебурзьке право [6, с.]. Магдебурзьке право містам Моравії надавалось на зразок міста Магдебург, а не за посередництва інших німецьких або чеських міст. Це також дає підстави стверджувати, що устрій чеських міст, що володіли магдебурзьким правом був взятий за зразком міста Магдебург. Магдебурзьке право у чеських містах надавалось німецьким колоністам і найшвидше різноманітні джерела магдебурзького права вони привезли з Німеччини. У другій половині XIII ст. згідно хронічки Бенезіуса Міноріта магдебурзьке право стало загальновідомим на землях Чехії. Незважаючи на німецьку колонізацію більшість населення міст залишалися чехи. Німецькими

колоністами в основному були купці та ремісники. Вони сприяли поширенню магдебурзького права, хоча, як вже згадувалось, поселення німецьких купців знаходились на чеських землях ще до виникнення магдебурзького права.

У свою чергу в перші роки функціонування магдебурзького права на чеських землях зв'язок міст з Магдебургом було незначне. За правління короля Вацлава I (1230-1252 рр.) магдебурзьке право отримало місто Літомержичі (Ляйтмерітц). Даний привілей було підтверджено 1321 р. Місто Ляйтмерітц, яке разом з Моравським Нойштадтом мало прямі зв'язки з містом Магдебург [4, с. 448]. У 1282 р. після втрати привілеїв на магдебурзьке право шиффени Магдебургу надали місту правове роз'яснення, у якому вказувалось «Громадянам міста Лаймериту» [4, с. 448]. Міська рада міста Літомержичі була апеляційною інстанцією для міст та сіл Богемії, що володіли магдебурзьким правом. До них відносилися міста Аусига, Дечина, Чеські Липи, Чеські Каменіце. Тільки у 1610 р. міська Рада Літомержиця відмовився від магдебурзького права і прийняли празьке право, на яке сильний вплив мало чеське право [7, с. 13]. Магдебурзьким правом володів і квартал міста Праги, що носив назву Градчин та ряд сіл з околиць міста Гинонік, Хозир, Батовик. Магдебурзьким правом володіли також Кеннігрец, Траутенац, Гоф, Браунац та Глац. Апеляційною інстанцією для міст Моравії, що володіли магдебурзьким правом на основі привілею маркграфа Йоганна Маровського 1352 р. стає місто Омолоуц. Поряд з Магдебургом з апеляцією на рішення міської ради міста Омолоуц можна було оскаржити також до шиффенського столу Бреслау (Вроцлава). Магдебурзьке право в Омолоуці діяло до 1709 р., де воно було замінено богемським (чеським) міським правом [7, с. 13].

Шиффенський суд Магдебургу був вищим апеляційним судом для чеських міст, що володіли магдебурзьким правом. Право чеських і польських міст на звернення до шиффенського столу Магдебургу містилось у 10 статті «Вейхбільду». Зокрема імператор Священної римської імперії німецької нації Карл IV неодноразово звертався до Магдебургу з метою вирішення правових спорів. Бажаючи уникнути впливу Магдебургу на діяльність чеських міст король Ян Люксембурзький у 1325 р. заборонив звертатися чеським і моравським містам до Магдебургу [1, с. 270]. У 1574 р. за участь у боротьбі проти імператора Священної Римської імперії німецької нації та Саксонського курфюрста Магдебург піддано опалі і заборонено звертатись з апеляцією до магдебурзького шиффенського суду [8, с. 30]. Скориставшись ситуацією, австрійський герцог (майбутній німецький імператор), що водночас був чеським королем, 1548 р. створив апеляційний суд в Празі, до якого мали звертатись усі міста Чеської корони, здебільшого Лужич та Сілезії, зокрема ті, що давно зв'язані з Магдебургом [9, с. 22-23].

Важливу роль у функціонуванні органів місцевого самоврядування та діяльності судів магдебурзького права у містах Чехії став відігравати Карлів університет у Празі, який є першим університетом, який був відкритий у 1348 р. на слов'янських землях [5, с. 8-9]. Карлів університет було організовано на основі чотирьох факультетів: теологічного, медичного, вільних наук (пізніше філософський) та правничого. На правничому факультеті у 1372-1413 рр. навчалося 3653 студенти, 251 бакалавр та 50 магістрів. Випускники правничого факультету обіймали посади, радників, лавників, війтів та ін.

Окрім того, у Чехії відбулась уніфікація міського права. Так, у 1610 р. чеський сейм прийняв закон, за яким міська книга Кольдена «Prava mestska kralovstvi Ceskoho» стала загальнообов'язковим кодексом Чеського королівства [5, с. 36]. На основі цього кодексу було створено загально чеське міське право та відмінено магдебурзьке право. Важливу роль у функціонуванні органів міського самоврядування

на основі магдебурзького права відігравали міські книги, які діяли поряд з автентичними (офіційними) джерелами магдебурзького права. До міських книг міського права Чехії відносились: міські книги записів, постанов, вироків, рахунків, королівські листи. Найстаріша міська книга Прага була написана у 1280-1310 рр., друга книга «Liber privilegiorum» 1310-1371 рр. третя книга «Liber tertium Veteris Urbis Prag» 1417 р. та «Золотої книги» міста Праги 1389-1418 рр. [5, с. 37].

У містах магдебурзького права Чехії використовувався Краківсько-Бреславський (Вроцлавський) збірник ортилів створений наприкінці XIV ст. Найстаріший примірник Краківсько-Вроцлавського збірника датовано 1385 р. [10, с. 113]. На чеських землях також використовувалась «Вейхбільд Вульгата», що була створена на основі об'єднання «Вейхбільдрехту» та «Шиффенського права» [12, с. 240]. «Вейхбільд Вульгата» структурою складалася з 136 статей, з них 27 належали до вступу, інші містили «Хроніку Вейхбільда XIII ст.», «Трактат про судоустрій Магдебургу», «Збірник законів про статус суду», який визначався як «Право Вейхбільда 1294-1305 рр.» і так зване магдебурзьке шиффенське право 1294-1305 рр. Сюди також увійшли неофіційні, але чинні в Магдебурзі збірники законів, основою яких стали правові роз'яснення для Вроцлава 1261 р. [13, с. 47]. Окрім того «Вейхбільд Вульгата» містив положення магдебурзько-гьортліцького права 1304 р. і Саксонського зерцала. Німецька дослідниця Елізабет Новак зазначала, що у німецькій імперії було створено 19 рукописів «Вейхбільд Вульгати», у Пруссії – 4, у Чехії – 14, в Польщі – 12 тощо [12, с. 240-244]. На основі «Вейхбільду Вульгати», Саксонського Зерцала та Конституції імператора Федеріка II наприкінці XIV ст. було створено «Празький рукопис» [1, с. 82].

До джерел магдебурзького права, які діяли на чеських землях належать також «Мейсенський судєбник» або «Правова книга міста Мейсена». Поряд з «Вейхбільд Вульгатою» «Правову книгу міста Мейсена» вважають найпоширенішою міською книгою магдебурзького права. «Правова книга міста Мейсена» була створена у 1358-1387 рр. автор невідомий [13, с. 55]. Відомо 76 повних і 21 неповних рукописних списків. Мейсенську правову книгу використовували на значній території Німеччини. Польщі, Чехії та на інших землях, де діяло магдебурзьке право. Вона містила норми цивільного, кримінального права, судоустрій, імперське право та міський статут міста Мейсена [4, с. 585-614]. У «Правовій книзі міста Мейсена» також використано міський статут міста Фрайбурга та «Правова книга міста Цвікау». На чеських землях використовувалась «Правова книга Цвікау» або «Судєбник Цвікау» створена у 1348-1358 рр. Міським писарем Генріхом Писером [14, с. 87].

Правову книгу міста Цвікау структурно поділяють у різних рукописах на 3 частини, які поділялись на розділи. Перша частина регулювала повноваження та структуру органів міського самоврядування. У другій частині містяться норми цивільного права використані із Саксонського Зерцала, «Вейхбільд Вульгати» та міського права міста Цвікау. Третя частина «Судєбника Цвікау» поділялась на дві книги, перша містить норми процесуального права, а друга – кримінальне право. Поряд із Саксонським Зерцалом Вейхбільд Вульгатою і міським правом Цвікау використано також Швабське Зерцало та міський статут Фрайбурга [4, с. 150].

Наступною книгою стала «Processus juris Municipalis Pragensis» надрукованою у 1585 р. В цій книзі містились норми кримінального, цивільного та процесуального права. Поряд з книгами магдебурзького права існували книги нюрнберзького та інших міських прав. до них відноситься Літомержицький рукопис 1485 р. у якому містяться чеський переклад Швабського Зерцала під титулом «Prava ciesarska jehz uziva vsecko rytierstvo I mesta po vsem kUespanstvi az posavad», «Prava mestoka

abo Книгу *mestskich prbva*» написана 1531 р. професором Празького університету Брикцієм з Лічжа. Наступною міською книгою стала «*Prava mesta Kralovestvi Ceskuho*» автором якої був Павло Колдина створеної у 1579 р. та ін.

Окрім того, на чеських землях широко використовувались праці польських і німецьких правознавців, які також як і в Польщі, Німеччині. Білорусі. Литві, Словаччині та Україні були джерелами магдебурзького права. Серед них праці Бартоломія Гроїцького, Миколая Яскера, Павла Щербича, Бенедикта Карпцова, Яна Кірштейна Церазина, Яна Сервуса Тухольчика та інших.

Висновки. Таким чином, магдебурзьке право почало поширюватись у Чехії разом з німецькими колоністами. Поряд з магдебурзьким правом у Чехії діяло нюрнберзьке, баварське та віденське право. На початку XVII ст. було створено чеське міське право яке базувалося на джерелах магдебурзького, нюрнберзького та віденського міського права. Відтак можна стверджувати, що магдебурзьке право стало важливим фактором утворення муніципального права Чехії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.) Історико-правове дослідження / Микола Кобилецький. – Львів: ПАІС, 2008. – 406 с.
2. Ebel W. Deutsches Recht im Osten / Wilhelm Ebel. – Kitzingen : Holzner-Verl. – 1952. – 27 S.
3. Maly K. Zum Entwicklung und Transformation des Stadtrechts in Bohmen en Ausgang des Mittelalters / Maly Karel. – Wien, 1996. – 391 s.
4. Kejr J. Die Anfänge der Stadtverfassung und des Stadtrechts in der Bohmischen Lendern / Jiri. Kejr / Die deutsche Ostseidlung als problem der europäischen Geschichte. – Sigmaringen, 1974. – S. 439-470
5. Яковлів А. Вплив старочеського права на право українське литовської доби XIV – XVI в. / Андрій Яковлів. – Прага, 1929. – 83 с.
6. Brunneck W. Zur Geschichte des Kulme Oberhofes // Zeitschrift der Sawigny-Stiftung fur Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 1913 Band 134 s.
7. Hiawitschka E. Deutsche Stadtrechte und Stadtrechtsbecher in Buhnen und Mehren wahrend des Mittelalters und Fruhneuzeit / Eduard Hiawitschka. – Munchen, 1993. – 154 s.
8. KamiDska K. Sdownictwo miasta Torunia do poBowy XVII w. na tle ustroju sdyw niektyrych miast Niemiec i Polski / Krystyna KamiDska ; Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – Warszawa ; PoznaD : PaDst. Wydaw. Naukowe, 1980. – Т. 16. – Z. 2. – 187 s.
9. Рогачевский А. Л. Меч Роланда. Правовые взгляды немецких горожан XIII–XVI в.в. / А. Рогачевский. – СПб, 1996. – 155 с.
10. Estreicher S. Nieznane teksty ortyli magdeburskich / StanisBaw Estreicher // Studia Staropolskie. Ksi'ga ku czci Aleksandra Brecknera. – Krakyw, 1928. – 15 s.
11. Kaluzniacki E. Die Polnische Recension der Magdeburger Urtheile und die einschlugigen deutschen, lateinischen und czechischen Sammlungen // Sitzundsberichte der philosophisch–historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien. – Wien, 1886. – Bd. 111. S. 1–172.
12. Nowak E. Die Verbreitung und Anwendung des Sachsenspiegels nach den uberlieferten Handschriften : Diss. phil. / Elisabeth Nowak. – Hamburg, 1965. – 355 S.
13. Oppitz U.-D. Deutsche Rechtsbucher des Mittelalters. Beschreibung der Rechtsbucher / U.-D. Oppitz. – Kцln ; Wien : Bhlau, 1990. – Bd. 1. – 325 S.
14. Meuten L. Die Erbfolgeordnung des Sachsenspiegels und des Magdeburger Rechts : ein Beitrag zur Geschichte des schsisch–magdeburgischen Rechts / Ludger Meuten. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New York ; Oxford : Wien : Lang 2000. – 351 S.